

БЪЛГАРСКИ УЧЕН СЪЗДАДЕ ТЕОРИЯ ЗА ПРЕДЕЛНАТА СТОЙНОСТ

След като публикува поредица от няколко интересни статии за възможността полезността и стойността да бъдат интерпретирани по съвършено нов начин върху основата на един релативистичен подход,¹ проф. д-р ик. н. Камен Миркович предлага на вниманието на научната общественост голяма монография по тази проблематика под заглавие “Полезност и стойност”.²

В нея авторът създава обобщена теория за полезността и стойността като категории на ценностното икономическо поведение на индивида, които са едни от основополагащите в икономическата наука. Според него полезността и стойността са две форми на проявление на ценността на произведените блага и затова под ценностно поведение той разбира поведението на индивида по формирането на полезността и стойността при определени исторически условия. С основание проф. Миркович посочва, че съвременният икономикс е длъжник на класическата политическа икономия за това, че едва ли не изостави теорията на стойността, възприемайки последната като алтернатива на субективната теория на полезността. Същевременно значителна част от привържениците на схващането за стойността като ключов икономически феномен я интерпретират предимно или почти само като обществена стойност, без да се опитват да видят нейното богатство като многопластова същност, която се проявява на различни равнища на икономическата организация на производството – като се започне от индивида, премине се през фирмата и пазара и се стигне до обществото като цяло.

Проф. Миркович схваща развитието на икономическата теория не като обикновено преминаване от едно състояние в друго. Напротив, то е такова усложняващо се (и обобщаващо) преминаване, при което следващото състояние е една по-обща икономическа теория, по отношение на която предходното състояние е само неин частен случай, дори и тогава, когато по-новата (но и по-обща) теория отхвърля някои неиздържали проверката на времето положения от по-старата (но и по-частна) теория.

¹ Миркович, К. Пределна полезност и пределна стойност. – Икономическа мисъл, 2004, N 6, с. 3-22; Миркович, К. Релативистична теория на полезността и стойността. – Икономическа мисъл, 2005, N 2, с. 3-28; Миркович, К. Принаден продукт, принадлежна полезност и принадлежна стойност в релативистичната теория за полезността и стойността. – Икономическа мисъл, 2005, N 4, с. 3-24; *Mirkovich, K. General Theory of Utility and Value.* - In: *Economic Thought. Bulgarian Academy of Sciences. Sofia, 2005, p. 3-24.*

² Миркович, К. Полезност и стойност. С., “Тракия-М”, 2005, 497 с.

По-новата икономическа теория е обобщение на по-старата, а не е, макар и постепенно, откъсване от нея и не е резултат на превръщане на старата в нова теория, не е и дори обикновен синтез на старата теория с нови теоретични положения. Затова в действителност класическата икономическа теория е само частен случай на съвременната икономическа теория, което, разбира се, показва, че съвременната икономическа теория не може да се сведе само до класическата. К. Миркович поддържа онези автори, които смятат, че трябва да се извърши конвергенция (сближаване) между икономикса и класическата политическа икономия. Неговата монография "Полезност и стойност" е успешен опит за такова сближаване, но не като уеднаквяване, а като обобщение на едно по-високо равнище.

Становището на автора е, че е в икономическата наука трябва с еднаква сила да бъдат разработени проблемите и на икономическата същност, и на икономическите явления (феномени), както и на взаимозависимостите между тях. С това той дава отговор на руския учен Ю. М. Осипов, според когото класическата политическа икономия била само същностна наука, а съвременният икономикс – само феноменологична (вж. приложението към монографията). В монографията се поддържа схващането, че централно място в една такава същностно-феноменна икономическа наука трябва да заеме обобщената теория за полезността и стойността, които са равнопоставени по своята значимост и сложност, в т.ч. и по тяхното значение във формирането на пазарните категории, най-вече на цените на продуктите и цената на труда. Авторът решава това в няколко направления.

На първо място, той предлага да бъде разработена цялостна ингредиентна теория на икономиката. Икономиката е система, която преработва входни икономически ингредиенти в изходни такива (под ингредиенти разбира симетрично съотносими елементи или подсистеми на дадена система, чиято цялостност се конституира върху основата на определен икономически хомеостазис). Тези ингредиенти обаче трябва да бъдат класифицирани най-малко на две равнища – на равнище икономически явления (т.е. на феноменно равнище) и на равнище икономическа същност (като икономическата същност намира външен израз в икономическите явления). В този смисъл може да се говори за феноменни и същностни икономически ингредиенти.

Производствените фактори и произвежданите с тяхна помощ продукти са представени като феноменни икономически ингредиенти, като по-специално производствените фактори са входни феноменни икономически ингредиенти, а произвежданите продукти са изходни феноменни икономически ингредиенти. Икономическата система преработва производствените фактори в продукти. И едните, и другите са

предметно богатство (предметна форма на богатството), т.е. те са предметни икономически ingrediente.

Авторът доказва, че полезността и стойността са съществени икономически ingrediente. Според него именно те принадлежат към групата на ценностните икономически ingrediente (представляват ценностна форма на богатството). По-специално стойността е входен същностен икономически ingredient, а полезността е изходен същностен икономически ingredient. Много плодотворна се оказва неговата теза, че зад това, че икономическата система преработва производствените фактори в продукти, се крие дълбоко скритото същностно положение, че в крайна сметка се извършва преработване на стойността в полезност. Именно затова икономическата наука трябва в еднаква степен да разработи проблемите на равнопоставените категории полезност и стойност в една по-обща икономическа теория, в която класическата политическа икономия и съвременният икономикс са само нейни частни случаи. *Авторът има основанийта да претендира, че на примера на полезността и стойността той създава такава по-обща икономическа теория, в която класическата теория за стойността и по-късно създадената теория за полезността се оказват не алтернативни, а взаимодопълващи се.*

На второ място, известно е, че в субективната политическа икономия, както и в съвременния икономикс, едно от централните места заема пределната полезност. Авторът визира известното положение, че с нарастването на количеството на дадено благо (но в границите на определено време, например на едно денонощие) пределната полезност на единица от него намалява при постоянни други условия, защото се извършва ускоряващо се насищане в задоволяването на исторически и субективно формираното се равнище на потребностите на отделния индивид, т.е. че действа законът за намаляващата пределна полезност на благата.

Като възприема постановките на теорията на пределната полезност проф. Миркович разработва в монографията изходните положения и на теория за пределната стойност, което е новост в икономическата наука. При постоянни други условия (в т.ч. и при постоянна технология и постоянна квалификация на работника) според тази теория за единица време (например отново за едно денонощие) индивидът може да произведе по-малко или по-голямо количество от благо, ако променя равнището на своята интензивност. Всяко новопроизведено от него благо (в рамките на единицата време) означава допълнителен труд в смисъл на допълнителна интензивност, което предизвиква нарастване на създадената от него през тази единица от време обща стойност. Пределната стойност на единица благо е прирастът на общата стойност на цялото произведено количество от това благо, който е породен от

нарастването с една единица на количеството на благо. Пределната стойност на единица благо нараства (но в рамките на единицата време), защото се извършва ускоряващо се изчерпване на исторически и субективно формираното се равнище на способностите на отделния индивид да се труди (тъй като преди да е възстановил отново работната си сила, той се уморява и изхабява). По такъв начин К. Миркович извежда нов закон – за нарастващата пределна стойност на благата.

В тези рамки освен пределна стойност авторът въвежда и обосновава в монографията такива нови понятия като пределна полезност на стойността и пределна стойност на полезността. Наред със съществуващото в икономическата теория понятие пределна полезност на парите в книгата се доказва съществуването и се оперира с понятието пределна стойност на парите. Между съотношенията помежду им настъпва изравняване в условията на съвършена конкуренция. Това означава, че при съвършена конкуренция не само съотношенията между пределните полезности на продуктите (положение, което е известно в теорията), но и съотношенията между техните пределни стойности са равни на съотношенията между цените на тези продукти (положение, което авторът за първи път обосновава тук). Това пък от своя страна още веднъж показва, че полезността и стойността са системно равнопоставени и че те, с помощта на парите, по един равнопоставен начин се проявяват в цените на продуктите.

Разгледаните в книгата положения се отнасят до индивидуалната полезност и индивидуалната стойност. *Има основания да се смята, че научната значимост на разработената от К. Миркович теория за пределната стойност е не по-малка от тази на разработената в австрийската школа теория за пределната полезност.*

На трето място, в монографията се създава напълно оригиналната по своя замисъл релативистична теория на полезността и стойността. В нея индивидуалната полезност и индивидуалната стойност се измерват не в абсолютни, а в относителни единици, като съотношенията между относителните индивидуални полезности (респ. между относителните индивидуални стойности) за отделния индивид са равни на съотношенията между съответстващите им абсолютни индивидуални полезности (респ. между съответстващите им абсолютни индивидуални стойности). Абсолютната индивидуална полезност и абсолютната индивидуална стойност не са съпоставими и не са сравними помежду си, тъй като имат различни измерителни единици. За разлика от това обаче при предложената от К. Миркович релативистична теория относителната индивидуална полезност и относителната индивидуална стойност за отделния индивид са съпоставими и сравними помежду си. Върху тази основа в монографията са разработени изходните положения на единна

теория за ценностното икономическо поведение на индивида като създател и потребител на стойност и полезност.

Принос със значими последици за обяснението на много икономически явления е доказаното от К. Миркович в монографията положение, че при икономически дееспособния индивид относителните полезностни и относителните стойностни единици се конституират върху основата на две равновесни точки на неговото ценностно икономическо поведение – точка на нормално и точка на разумно равновесие, при които има равенство между относителната индивидуална полезност и относителната индивидуална стойност на продукта. Това се дължи да двукратното пресичане на забавено нарастващата крива на относителната индивидуална обща полезност (поради действието на закона за намаляващата пределна полезност) и ускорено нарастващата крива на относителната индивидуална обща стойност (поради действието на закона за нарастващата пределна стойност). Особено интересното е твърдението на К. Миркович, че тези две криви не започват от координатното начало, положение, което му дава основание да оперира със съвсем ново понятие, каквото е въведената от него икономическа сингуларност. Към анализа на индивидуалната относителна обща полезност, индивидуалните относителни пределни полезности, индивидуалната относителна обща стойност и индивидуалните относителни пределни стойности е приложим същият математически апарат, който се прилага и в анализа на техните абсолютни значения в съвременния икономикс.

На четвърто място, оказва се, че в областта между двете точки на ценностното икономическо равновесие на индивида няма равенство между относителната индивидуална полезност и относителната индивидуална стойност, както и няма равенство между произведения и употребения от индивида продукт. Тук се потвърждава известното в класическата политическа икономия положение, че за да възпроизведе своята работна сила в същия размер, индивидът изразходва в потреблението продукт (това е необходимият продукт), който е по-малък по обем от произведения. Разликата помежду им е принадлежният продукт. Затова относителната стойност на произведения продукт е по-голяма от тази на необходимия. Разликата между тях е също известната от класическата политическа икономия стойност на принадлежния продукт (която в развитото пазарно стопанство приема формата на принадлежна стойност). По този начин в книгата се доказва, че постановките в съвременния икономикс са съвместими с теорията за принадлежния продукт и за принадлежната стойност, разработена от Карл Маркс (на специална схема авторът доказва, че Марксовата теза за принадлежната стойност е само частен случай на предложената в книгата криволинейна зависимост при формирането на относителната принадлежна стойност). Нещо повече, в своето изследване К. Миркович достига до извода, че трябва да се въведе и понятие за

принадена полезност (представена като относителна принадена полезност) - тя е разликата между полезността на произведения продукт и полезността на необходимия продукт. Диференциалните прирасти на принадлежната стойност и принадлежната полезност, породени от единица нарастване на продукта, представляват въведените в книгата понятия за пределна принадена стойност и пределна принадена полезност.

На пето място, въз основа на анализа на относителната индивидуална полезност и на относителната индивидуална стойност, както и на анализа на ценностното икономическо поведение на индивида, в монографията си проф. Миркович построява известните в микроикономиката криви на търсенето и на предлагането на продукта (на продуктовия пазар), както и кривата на предлагането на труда (на трудовия пазар), но не по начина, по който това се прави досега (само върху основата на пределната полезност), а чрез комбинираното прилагане на полезностните и стойностните зависимости. Основна задача на тази част от изложението е да се обоснове начинът, по който се формират индивидуалната криви на търсенето и предлагането. Крайната цел е изследването да достигне до такава точка, от която по-нататък продължава известният в икономическата теория традиционен микроикономически анализ. Авторът аргументирано ни внушава, че сегашната микроикономика поставя своето начало върху недотам изяснени основи, а той би трябвало да започне от по-дълбоките пластове на производството и потреблението, на стойността и полезността, които засега са почти бяло поле. Изложението е впечатляващо успешен опит да се запълни съществуващото бяло поле, при това без да се отричат, а напротив – като се потвърждават досегашните микроикономически положения в икономическата теория. Теорията на К. Миркович за полезността и стойността е принос в българската (и не само в българската) икономическа наука. Затова е необходимо определени положения от нея да се направят международно достояние и да се включат в преподаването на микроикономиката във висшите училища.

На някои места в изложението проф. Миркович изказва мисълта, че съществуват и обществена полезност и обществена стойност, които той не разглежда и не обсъжда в монографията, тъй като не са неин предмет. Съществуването на такива понятия обаче може да се оспорва и щеше да бъде полезно, ако авторът се беше спрял по-пространно на този проблем. От чисто техническа гледна точка намирам за излишно навсякъде в текста за термините полезност и стойност да се прилага определението "индивидуален", макар че мотивът му е да ги разграничи в аванс от обществената полезност и обществената стойност.

Много интересна е забележката на автора, че полезността и стойността са възпроизводствени категории. Това означава, че при

тяхното формиране участват всички производствени фактори (най-вече трудът и капиталът). В монографията под внимание е взета ролята само на един фактор – тази на труда. Участието на останалите фактори (в частност на капитала) в образуването на полезността и стойността авторът смята за предмет на бъдещите си изследвания. И в тази книга проф. Миркович остава верен на своя подход да превежда на английски език използваните икономически термини,³ което е предпоставка за разширяване използваемостта на изданието. Той обаче осъзнава, че в отделни случаи е възможна нееднозначност и затова, като проявява може би излишна предпазливост, се извинява за евентуално допуснати неточности.

С новата си нетрадиционна и предизвикателна монографична публикация известният наш учен-икономист проф. К. Миркович отваря ново поле за научни дискусии и изследвания в областта на икономиката, което научната общност трябва да оцени по достойнство. Това е опит за парадигмален синтез, защото съдържа в "диалектически смет вид" (Хегел) теоретични постановки от различни икономически парадигми и е стъпка напред към търсенето на новата икономическа парадигма.

Доц. д-р Стати Статев

³ През периода от 2000 до 2003 г. авторът публикува три големи монографии по икономическа теория (общият обем на трите е около 8000 стандартни машинописни страници): *Миркович, К.* Международна икономика. С., "Тракия-М", 2000, 1008 с.; *Миркович, К.* Макроикономика. С., "Тракия-М", 2001, 1104 с.; *Миркович, К.* Микроикономика. С., "Тракия-М", 2003, 1126 с. В тях той изяснява и използва над 5000 термина, като около половината от тях са въведени от автора за първи път и са преведени от български на английски език от него. По-важното е обаче, че в тези книги са вписани няколко монографични изследвания на К. Миркович с научни приноси, които вече са получили признание от научната общност. *По такъв начин той спазва академичната традиция монографичните работи да се включват в издания, които да се ползват и от студентите.*